

1.01 Izvirni znanstveni članek

IZ ARHIVSKIH FONDOV IN ZBIRK
FROM THE ARCHIVAL FILES AND COLLECTIONS

UDK 930.253:929Besednjak E.

Prejeto: 19. 5. 2016

Osebni fond Engelberta Besednjaka – arhiv Tajne krščansko-socialne organizacije in katoliškega tabora za obdobje med obema vojnama

IVANKA URŠIČ

prof. zgodovine in sociologije, arhivska svetovalka

Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Trg Edvarda Kardelja 3, SI- 5000 Nova Gorica

e-pošta: ivanka.ursic@pa-ng.si

Izveček

V prispevku je predstavljen fond dr. Engelberta Besednjaka – pravnika, politika, časnikarja, publicista in krščanskega socialca. Skozi ohranjeno gradivo spremljamo začetke Besednjakovega političnega dela v društvu Edinost v Gorici, njegovo udejstvovanje v rimskem parlamentu v obdobju med letoma 1924 in 1928, delovanje na Dunaju v Kongresu evropskih narodnosti, njegovo dejavnost med drugo svetovno vojno v Beogradu in ponovno vrnitev v Trst. Glavnina gradiva prikazuje vlogo Besednjaka v krščansko-socialnem gibanju. V zapuščini je namreč ohranjen velik del arhiva celotnega krščansko-socialnega gibanja v Julijski krajini med obema vojnama.

Abstract

THE PERSONAL FOND OF ENGELBERT BESEDNJAK – THE ARCHIVE OF
THE SECRET CHRISTIAN SOCIAL ORGANIZATION AND CATHOLIC CAMP IN
THE INTERWAR PERIOD

The article discusses the fond of Dr. Engelbert Besednjak who was a jurist, politician, journalist, publicist, and Christian Socialist. Preserved material allows us to follow the beginnings of Besednjak's political work within the Edinost (Unity) Society in Gorica, his participation in the Parliament in Rome between the years 1924 and 1928, his activity in the European Nationalities Congress in Vienna and during the Second World War in Belgrade, and his return to Trieste. The majority of the material shows Besednjak's role in Christian Social movement. The legacy comprises a great part of preserved archives of the overall Christian Social movement in Venezia Giulia in the interwar period.

Ključne besede:

osebni fond dr. Engelberta Besednjaka, arhiv Tajne krščanske organizacije, krščansko-socialno gibanje, krščanski sociallec, Julijska krajina, obdobje med obema

Key-words:

personal fond of Dr. Engelbert Besednjak, the Archive of the Secret Christian Social Organization, Christian Social movement, Christian Socialist, Venezia Giulia, the interwar period

Uvod

»Dva premika, ki sta se zgodila v zadnjih desetih letih, pa sta s stališča virov za zgodovino cerkve v Julijski krajini ključna:

prvi je odprtje arhiva dr. Engelberta Besednjaka, ki se zdaj nahaja v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici in je v resnici arhiv krščansko-socialnega gibanja za celotno obdobje med obema vojnama, drugi pa je odprtje Vatikanskih arhivov¹ za obdobje Pija XI.«²

Arhiv dr. Engelberta Besednjaka, pravnik, politika, časnikarja, publicista in krščanskega socialca,³ poleg dokumentov iz osebne zapuščine vsebuje gradivo, ki je nastalo ob delovanju Tajne krščanske organizacije in so ga iz Julijske krajine pošiljali na Dunaj oz. v Beograd na Besednjakov naslov.

Skozi ohranjeno gradivo spoznamo začetke Besednjakovega političnega dela v društvu Edinost v Gorici, njegovo udejstvovanje v rimskem parlamentu v obdobju med letoma 1924 in 1928, delovanje na Dunaju v Kongresu evropskih narodnosti, njegovo dejavnost med drugo svetovno vojno v Beogradu in ponovno vrnitev v Trst.

Ljubi Josipa!
 Tčeraj je prišel na Dunaj dr. Simoniti in
 mi pričel mnogo zlastnih stvari iz Gorice.
 Želo rad bi govoril s teboj in ne ve, ali
 naj pride v Maribor ali pa prideš ti
 na Dunaj. Sporoči takoj, kaj misliš. Dobro
 bi bilo, da prideš, inicer že radi priprav-
 ljahnih del in korespondence. Pojdene tibi
 gorje najbolje želi, da čim prej okreva.
 Tvoj Bata

Pismo Engelberta Besednjaka Josipu Bitežniku, Dunaj, 19. 1. 1932

PANG 1133 Besednjak Engelbert, t.e. 8, a.e. 3/2, D 88.

¹ Archivio Segreto Vaticano (00120 – Citta del Vaticano), za problematiko odnosov med slovensko in italijansko duhovščino v Julijski krajini so posebej zanimivi zlasti Affari ecclesiastici straordinari. Italia (III. e IV. periodo)

Pelikan: Cerkev in obmejni fašizem v luči vatikanskih arhivov. V: *Acta Histriae* 20 (2012), št. 4, str. 563–576.

² Pelikan: Cerkev in obmejni fašizem, str. 563.

³ »Krščanski socialci« so se imenovali krščanski socialisti na Primorskem, ki so za razliko od krščanskih socialistov v osrednji Sloveniji obdržali izraz, ki je bil na Primorskem v rabi pred prvo svetovno vojno. Izraz se je obdržal, četudi so po letu 1923 občasno uporabljali tudi naziv »krščanski socialisti« (Pelikan: Tajno delovanje, str. 27).

Glavnina gradiva prikazuje vlogo Besednjaka v krščansko-socialnem gibanju. V zupščini je namreč ohranjen velik del *arhiva celotnega krščansko-socialnega gibanja v Julijski krajini med obema vojnama*. V obsežni korespondenci spoznamo Besednjakove sodelavce, najbolj dejavne in vplivne člane krščansko-socialne organizacije na Goriškem: pravnike Josipa Bitežnika, Janka Kralja, Leopolda Kemperleta, Vladimirja Glaserja in Teodorja Simčiča, profesorja Rada Bednarika in Antona Kacina, duhovnike Antona Rutarja, Jožeta Abrama, Stanka Staniča, Mirka Brumata, Ivana Rejca, agronoma ing. Josipa Rustjo in ing. Franca Pegana ter podjetnika Antona Vuka; na Tržaškem pa duhovnika Virgila Ščeka, Andreja Gabrovška in Boža Milanoviča.⁴

Prav tako je pomembna tudi dokumentacija, ki se je ohranila iz zadnjega obdobja, ki sta ga z ženo Zalo, ki je bila iz narodno zavedne Vukove družine iz Mirna, preživela v Trstu. Dokler mu je zdravje dopuščalo, je bil dejaven v družbenem in političnem življenju.

Življenjepis⁵

Engelbert Besednjak se je rodil 14. 3. 1894 v Gorici, v revni družini. Oče Jožef je bil doma iz Rihemberka, iz zaselka Besednjaki na Brjah, mati Jožefa Jež pa je bila s Trnovega. Osnovno šolo in državno gimnazijo je obiskoval v Gorici. Po opravljeni maturi se je jeseni leta 1913 vpisal na pravno fakulteto na Dunaju. Med prvo svetovno vojno je delal kot cenzor za pošto italijanskih vojnih ujetnikov. Po vojni je nadaljeval študij in leta 1920 doktoriral.

Že kot dijak goriške gimnazije je postal tajnik Slovenske krščansko-socialne zveze za Goriško.

Na Dunaju se je v katoliškem študentskem društvu *Danica* spoprijateljil z Izidorjem Cankarjem in prišel v stik s krogom slovenskih poslancev dr. Antona Korošca in dr. Janeza Evangelista Kreka.

Po vojni ga je Izidor Cankar povabil v Ljubljano in mu ponudil mesto urednika pri *Slovenecu*, osrednjem slovenskem katoliškem dnevniku, leta 1920 pa je na povabilo Virgila Ščeka odšel na Primorsko za urednika takratnega osrednjega slovenskega časopisa, tržaškega dnevnika *Edi-*

Fotografija dr. Engelberta Besednjaka, avtor Veno Pilon.

PANG 1169 Vuk por. Besednjak Zala, t e. 1, a.e. 4.

⁴ Cencič: Primorski krščanski socialci, str. 55.

⁵ Podatki o življenju in delu: Pelikan: *Engelbert Besednjak v parlamentu*, str. 13–17; Pelikan: *Tajno delovanje*, str. 27–43; PSBL, str. 69, 70.

nost v Trstu, pozneje pa je postal tudi urednik *Goriške straže*. Bil je tudi sourednik revije *Socialna misel*⁶, v kateri je med letoma 1922 do 1924 objavil več člankov.

Iz Trsta se je preselil v Gorico in bil z odlokom 19. 11. 1921 imenovan za člana deželnega odbora za Goriško in Gradiščansko.

Leta 1922, ko se je enotno politično društvo primorskih Slovencev *Edinost* razcepilo na tržaški narodnjaški in goriški krščansko-socialni del, je postal predsednik in podpredsednik goriškega dela.⁷

Na volitvah 6. 4. 1924 je bil izvoljen v poslansko zbornico rimskega parlamenta skupaj z Josipom Wilfanom na Slovanski listi ter Jožefom Srebrničem na listi Komunistične partije Italije.

Besednjakovi nastopi v rimskem parlamentu so bili kljub njegovi mladosti odmevni. Že v svojih prvih govorih je obsodil fašizem in šolsko zakonodajo. Nekateri njegovi govori so izšli v posebnih brošurah (na primer govor z dne 3. aprila 1925 o ekonomskih vprašanjih Julijske krajine). Odmeven je bil tudi govor o položaju Slovencev v Italiji, maja 1926. V drugi polovici leta 1927 in leta 1928 se ni več udeleževal sej zbornice, do februarja 1928 je poslal le še nekaj interpelacij na nekatera ministrstva.

Besednjakove govore v parlamentu je v knjižni obliki objavil dr. Egon Pelikan in v uvodu med drugim zapisal: »/.../ njegovi znameniti govori proti raznarodovanju slovenskih otrok in proti fašističnemu zatiranju, ki je ravno v času njegovega mandata (1924–29) sistematično uničevalo vse, kar je bilo slovenskega in hrvaškega v Italiji, naposled pa odpravilo še demokratični parlamentarni sistem in svobodne volitve.«⁸

Besednjak je s posredovanjem pri Mussoliniju dosegel, da so pod njegovim uredništvom, sicer za kratek čas (od aprila 1929 do novembra 1930), izhajali v Gorici slovenski tednik *Novi list*, hrvaški tednik *Istarski list* in mesečnik *Družina*. Fašistična politika pa se je vse bolj zaostrovala in tako so tudi prej omenjena glasila prenehala izhajati.

Zaradi vedno večje nevarnosti pred aretacijo, ki je pretila Besednjaku, je po sklepu Vrhovnega sveta goriških katoliških prosvetnih organizacij odšel na Dunaj in tam nadaljeval politično delo. Pridružil se mu je tudi Josip (Jože) Bitežnik,⁹ njegov najožji sodelavec.

Na Dunaju je bil Besednjak sprejet v vodstvo *Kongresa evropskih narodnih*

⁶ Revija je zastopala demokratična stališča in koncepte krščansko-socialističnih mislecev v Sloveniji; Andreja Gosarja, Franceta Terseglava, Engelberta Besednjaka, Janka Kralja in drugih (Pelikan: *Tajno delovanje*, str. 31).

⁷ Marušič: *Z zlatimi črkami*, str. 201.

⁸ Pelikan: *Engelbert Besednjak v parlamentu*, str. 5.

⁹ Josip Bitežnik je bil eden najpomembnejših ideologov krščansko-socialnega gibanja. Rodil se je v Solkanu pri Gorici. Po poklicu je bil pravnik, sicer pa časnikar in politik. Že kot študent je sodeloval v študentskem društvu Zarja v Gradcu in Danica na Dunaju. Leta 1914 je bil vpoklican in poslan na fronto v Galicijo. Avgusta 1916 je prišel v rusko jetništvo. Po vrnitvi je v Zagrebu doktoriral (1920).

Bitežnik je bil učenec Janeza E. Kreka, deloval je v okviru *Prosvetne zveze*, *Mohorjeve družbe*. V 20. letih je bil eden vodilnih laikov v krščansko-socialni organizaciji na Primorskem. V Gorici je bil odbornik *Katoliškega tiskovnega društva*. Deloval je v odboru *Zadružne zveze* v Gorici, v vodstvu *Prosvetne zveze* v Gorici in bil hkrati tajnik *Kmečko delavske zveze*.

V sodelovanju z Besednjakom in Ščekom se je po prvi vojni vključil v delovanje za pridobitev odškodnine v Julijski krajini. Skupaj z italijanskimi gospodarskimi in političnimi organizacijami v Julijski krajini je ustanovil Stalni odbor za zaščito vojnih oškodovancev. Bitežnik je objavil vrsto razprav in člankov v krščansko-socialnem duhu. Objavljal je v *Goriški straži*, *Malem listu*, *Novem listu*, *Koledarju Goriške Mohorjeve družbe*. Leta 1929 je za slovensko prebivalstvo pripravil priročnik *Nove postave*. Skupaj z Besednjakom je napisal vrsto analiz o vprašanju italijanskega konkordata, o razmerju med Vatikanom in fašistično vlado v času med obema vojnoma, sam pa je bil avtor mnogih razprav in člankov o položaju slovenske in hrvaške manjšine v Italiji.

Pelikan: *Tajno delovanje*, str. 37–39.

manjšin in v njem kot tajnik deloval do leta 1938. Kongresu je predsedoval dr. Josip Wilfan.

Besednjak je s svojim političnim delom v parlamentu in v okviru manjšinskega kongresa seznanjal evropske demokratične sile o položaju slovenske manjšine pod Italijo.

Udeležil se je že prvega zborovanja, ki ga je priredil kongres v Ženevi leta 1925. V govoru *Za mir med narodi* je zahteval kulturno avtonomijo in manjšinsko zaščito za vse evropske narodne manjšine. Na zborovanju v Ženevi leta 1930 je kritiziral Briandov predlog o federaciji evropskih držav, ker ni vseboval garancije za narodne manjšine.

Na Dunaju je zbiral poročila o slovensko-hrvaški manjšini v Italiji, dostavljal vsem tujim državnim zastopnikom periodičen litografiran vestnik o položaju Slovencev v Italiji in sodeloval pri izdajah kongresovih *Sitzungsberichte* in pri knjigi *Die Nationalitäten in den staaten Europas* leta 1931 in dodatku leta 1932. Do odhoda v Beograd leta 1938 je bil tudi predsednik *Zveze manjšinskih novinarjev*.

Po besedah dr. Pelikana lahko razdelimo Besednjakovo dejavnost na tri področja. V okviru Kraljevine Jugoslavije je igral pomembno vlogo posrednika med Korošcem, kraljem Aleksandrom in političnimi skupinami, ki so pripravljale ustanovitev vsedržavne stranke, pozneje *Jugoslovanske radikalne zajednice* (JRZ).

Kot ekspert za manjšinska vprašanja je sodeloval pri pogajanjih v zvezi s sklenitvijo konkordata, pri akcijah proti okrnitvi Univerze v Ljubljani in pri pripravah za organiziran nastop škofovske konference v obrambo manjšine.

Na Dunaju in v Ženevi je bila pomembna njegova vloga ideologa in eksperta za vprašanje odnosov med Cerkvijo in manjšinami, ki je bila sestavni del njegove politike seznanjanja evropske in svetovne javnosti s položajem slovenske in hrvaške manjšine v Italiji.

Tretje področje Besednjakovega delovanja v 30. letih pa je predstavljala skrb za financiranje in delovanje *Tajne krščansko-socialne organizacije* v Julijski krajini, ki ji je načeloval ves čas med vojnama.¹⁰

Besednjak se je srečeval s pomembnimi evropskimi političnimi osebnostmi: nemškimi zunanjim ministrom Stressemannom, avstrijskim kanclerjem Schuschinggom, poznejšim prvim predsednikom izraelske države Chajima Weizmannom.¹¹

Z nastopom nacizma v Avstriji je odšel v Beograd in tam vzpostavil stike z emigrantsko vlado v Londonu, prav tako tudi s krščansko-socialno organizacijo v Julijski Krajini, in deloval v korist slovenske manjšine v Italiji. Besednjakovo delovanje je bilo prvenstveno usmerjeno v preprečitev širitve državljanske vojne na Primorskem.¹²

Po vojni se je povezal z Izidorjem Cankarjem, Edvardom Kocbekom in še drugimi predstavniki krščanskih socialistov. Leta 1950 se je vrnil v Trst in vodil Slovensko krščansko-socialno zvezo. Leta 1954 je obnovil izhajanje *Novega lista*, ki je izhajal v Gorici v letih 1929–1930. V *Novem listu* je 7. 8. 1958 začel objavljati spomine na Virgila Ščeka.¹³

Na političnem področju se je ukvarjal z enakimi vprašanji kakor vse življenje. Zavzemal se je za manjšinsko politiko, ki naj temelji na narodni zavesti in dobrih odnosih z matično domovino.¹⁴

¹⁰ Pelikan: *Tajno delovanje*, str. 40–42.

¹¹ SI PANG 1133 Besednjak Engelbert, t.e. 1, a.e. 1/4, D 168; vabilo nemškega zunanjega ministra Stressemanna na sprejem ob zasedanju Lige društva narodov.

¹² Pelikan: *Tajno delovanje*, str. 42.

¹³ Glej: *Novi list*, leto 1958, »Voditelju in buditelju naroda, Virgilu Ščeku, v spomin« – prikaz politične zgodovine po prvi svetovni vojni.

¹⁴ Marušič: *Z zlatimi črkami*, str. 202.

Umrli je 21. 12. 1968 v Trstu, pokopan je na mirenskem pokopališču. Nagrobni spomenik je delo Toneta Kralja. Leta 1984 so mu člani Kluba starih goriških študentov, katerega član je bil tudi sam, v Novi Gorici postavili doprnski kip.

Usoda Besednjakove zapuščine po njegovi smrti

Rozalija Zala Vuk, Engelbertova žena, je v zapisu z naslovom *Delovna soba mojega moža*¹⁵ v Trstu, 9. 12. 1988, zapisala: »Kar je iz arhiva mojega pokojnega moža, prosim dr. Dragota Legiša,¹⁶ naj z mojim nečakom Markom Vukom¹⁷ skupno odločita, kaj s tem narediti. Iz knjig naj si onadva vzameta, kar želita.¹⁸

Drugo: naj bodo na razpolago knjige tudi drugim dedičem. Vse, kar ostane, naj uredita, kakor se jima najbolj zdi. Upravo iz knjižnice pa naj Marko vzame ali odloči drugače.«

Zapuščina je iz stanovanja gospe Zale iz Trsta potovala najprej v Devin na stari dom Draga Legiša, nato k Marku Tavčarju¹⁹ in od tam v Vrtojbo k dr. Egonu Pelikanu, ki je uporabil zapuščino za svojo doktorsko disertacijo in jo decembra 2011 izročil Pokrajinskemu arhivu v Novi Gorici, ki je z gospo Natalijo Vuk in njenima sinovoma podpisal darilno pogodbo.²⁰

Fond obsega 79 arhivskih škatel, gradivo je popisano in popis je dostopen v bazi slovenskih regionalnih arhivov SIRAnet.²¹

Osebni fond dr. Engelberta Besednjaka

Osebni fond dr. Engelberta Besednjaka je razdeljen na sledeče serije:

- **I. Osebni dokumenti dr. Engelberta Besednjaka**
- **II. Besednjakovi govori, predavanja, osnutki člankov**
- **III. Korespondenca**
- **IV. Dokumentacija o Besednjakovem političnem delovanju**
- **V. Dr. Andrej Gosar**
- **VI. Dokumentacija časopisa Novi list**
- **VII. Fotografije, razglednice, negativi**
- **VIII. Zemljevidi**
- **IX. Tiski in publikacije**
- **X. Revije, časopisi in časopisni članki**

V seriji **osebnih dokumentov** je poleg skromno ohranjenih dokumentov tudi gradivo s podatki za biografijo, ki jih je napisal Engelbert sam, časopisni članki z njegovimi objavami, govor Albina Škerka v poslanski zbornici ob Besednjakovi smrti, številne izkaznice, vabila in potrdila. Med vabili iz dunajskega

¹⁵ Zapis je Pokrajinskemu arhivu v Novi Gorici izročila Natalija Vuk iz Mirna.

¹⁶ Dr. Drago (Dragomir) Legiša (1925–2014), časnikar, politik in javni delavec. Po smrti Besednjaka leta 1968 je postal glavni urednik Novega lista. PSBL, II. knjiga, Gorica 1982–1985, str. 270, 271.

¹⁷ Marko Vuk, umetnostni zgodovinar in kulturni delavec (1947–2004). PSBL IV. knjiga, str. 295.

¹⁸ Knjižnica dr. Engelberta Besednjaka se nahaja v Goriški knjižnici Franceta Bevka v Novi Gorici. Obsega okoli 2500 enot gradiva: strokovnih, leposlovnih, serijskih publikacij. Prevladujejo sledeče teme: politika, verstvo, leposlovje, zgodovina, jezikoslovje, manjšine. Zapuščina je delno računalniško obdelana (Cobiss).

¹⁹ Marko Tavčar, časnikar, kulturni delavec. PSBL IV, str. 845.

²⁰ Darilna pogodba št. 2/2 – 31/2014, z dne 26. 11. 2014. Po smrti Marka Vuka so postali dediči njegova mama Natalija Vuk in brata Matjaž in Janez Vuk.

²¹ Nekateri dokumenti oz. združeni dokumenti imajo še dodatno signature, ki jih je uporabil pri svojem delu dr. Egon Pelikan.

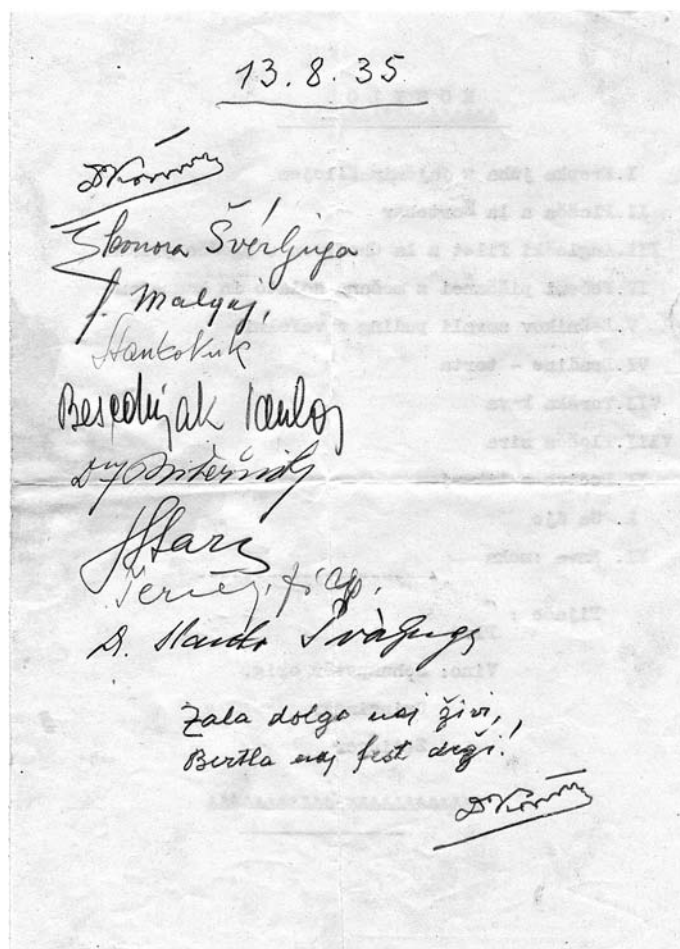
obdobja je vabilo na poroko. 13. 8. 1935 sta se Engelbert in Zala poročila ob Vrbskem jezeru ob prisotnosti dr. Antona Korošca, Stanka Vuka, Josipa Bitežnika, Filipa Terčelja ...). Ohranil se je tudi seznam knjig, ki jih je imel Besednjak, seznam manjšinske literature ter razne beležke, vizitke in spominske podobice – med njimi je spominska podobica, izdana ob prvi obletnici smrti dr. Stanka Vuka in žene Danice Vuk, rojene Tomažič (umorjena sta bila v Trstu, 10. 3. 1944).

V fondu so tudi osebni dokumenti žene Zale iz njunega zadnjega obdobja v Trstu²² in dokumenti drugih oseb, ki so bili sorodstveno ali kako drugače povezani z Besednjakom; to so: Alfonz Besednjak, Peter Besednjak,²³ Josip Bitežnik, Alojz Klavčič, Nada Prinčič, dr. Giovanni Lasič, Stanislav Rebec, Anton Požar,²⁴ Vladimir Sironič.

Sledi serija **Besednjakovih govorov, predavanj in osnutkov člankov**, ki so nastajali v letih po prvi svetovni vojni, v času udejstvovanja v rimskem parlamentu, v dunajskem obdobju in v zadnjih letih v Trstu. Med gradivom je referat z naslovom *Religion und Muttersprache* (Vera in materin jezik), ki je nastal za IX. kongres evropskih narodnosti v švicarskem Bernu, od 16. do 18. 9. 1933, brošura z naslovom *Der Vatikan und Nationalen Minderheiten in Italien* izšla leta 1936.²⁵

Na Dunaju sta skupaj z Bitežnikom pripravila izdajo propagandnih brošur, namenjenih evropski javnosti, in vrsto časopisnih člankov, ki so bili objavljeni v evropskem časopisju. Politiko Vatikana sta predstavila v posebni številki časopisa *Kongres evropskih narodnosti Mitteilungen über die Lage der nationalen Minderheiten in Italien*, z naslovom *Mussolini, der Vatikan und die Minderheiten* in v brošurah, ki so izhajale pod psevdonimom 'Vigilans',²⁶ ter v množici člankov, ki so izhajali v mnogih pomembnejših časopisih.²⁷

Govor na pogrebu Virgila Ščeka (15. 7. 1948), *Ideološki temelji krščansko-socialnega gibanja*, *Vera in narodnost* (1956), *Krek in mi* (1957), *Kolonizacija*, *Turn & Taxis in prodaja zemlje v Devinu* pa je še nekaj naslovov govorov oz. člankov iz obdobja po drugi svetovni vojni.

Seznam svatov na poroki Engelberta in Zale, Otok ob Vrbskem jezeru, 13. 8. 1935.

PANG 1133 Besednjak Engelbert, t.e. 9, a.e. 3/3.

²² SI PANG 1169 Vuk por. Besednjak Zala Rozalija.

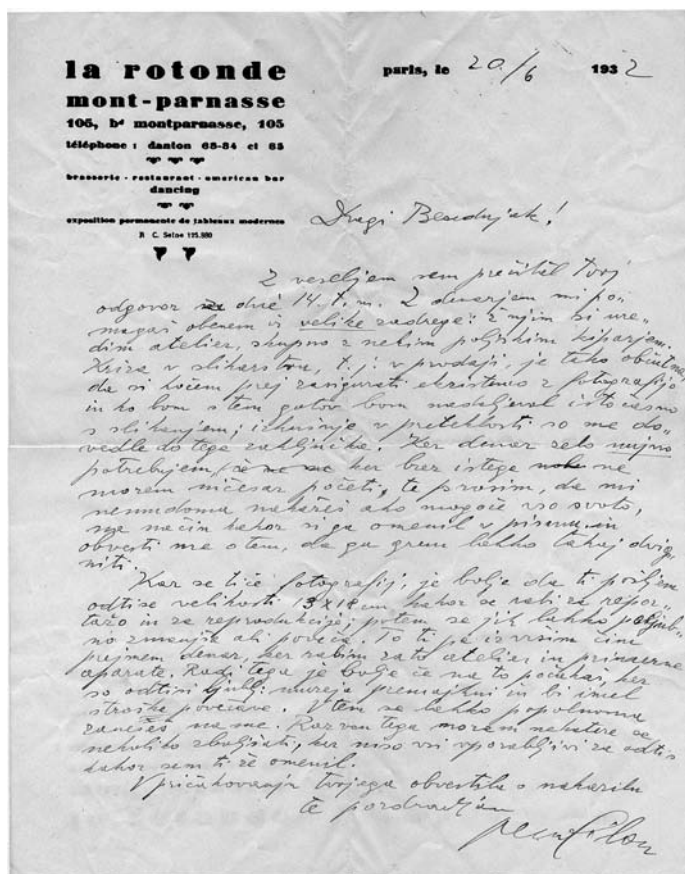
²³ Engelbertov brat Peter je bil jugoslovanski ataše v Grčiji.

²⁴ Spis Antona Požarja z naslovom: *Pod fašizmom, Življenje in delo duhovnika v Lokvi*.

²⁵ SI PANG 1133 Besednjak Engelbert, t.e. 18, a.e. 4/3, D 903.

²⁶ VIGILANS – skupen psevdonim Josipa Bitežnika in Engelberta Besednjaka.

²⁷ Pelikan: *Tajno delovanje*, str. 247.

Pismo Vena Piona Besednjaku, Pariz, 20. 6. 1932.
PANG 1133 Besednjak Engelbert, t.e. 6, a.e. 3/1, D
65.

V tem sklopu se nahajajo tudi članki drugih avtorjev: Josipa Bitežnika, Vlada Sironiča, dr. Nicola Moscatella, Rada Bednarika ...

Zaradi preglednosti je **korespondenca** razdeljena na več sklopov: v prvem so pisma, naslovljena na Engelberta Besednjaka in so urejena po abecednem redu korespondentov; v drugem sklopu pa so pisma, ki jih je pisal Besednjak in so urejena kronološko.

Med korespondenti se najpogosteje omenjajo: Rado Bednarik, Lojze Berce, Josip Bitežnik, Izidor Cankar, Lambert Ehrlich, Andrej Gosar, dr. Anton Korošec, Janko Kralj, Josip Ličen, Božo Milanović, Nikola Moscatello, Anton Rutar, Vlado Sironič, Virgil Šček, Anton Vuk, Stanko Vuk, Josip Wilfan.

Dr. Pelikan je opozoril, da je poštna služba v okviru krščansko-socialne organizacije zahtevala posebne oblike delovanja. Veliko pisem, namenjenih Besednjaku in Wilfanu, je potovalo v tujino z diplomatsko pošto jugoslovanskega konzulata v Trstu.

Pri korespondenci je veljal zapleten sistem prenašanja pošte in prepisov pisem, zato sta se ohranili dve enaki pismi. Prvo je napisal Besednjak in ga poslal Bitežniku, ta pa naprej ni izročil originala, ampak prepis pisma. Pri poročilih organizacije gre večkrat za poročila, ki so prihajala iz različnih delov Julijske krajine in je zato večkrat kar nekaj delov različnih pisem v enem, ki pa je nato namenjeno istemu prejemniku, na drugi strani pa tudi več delov pisem v istem pisemu za različne prejemnike itd.

Zapleten sistem povzroča težave pri ugotavljanju avtorstva rokopisov, saj gre za dobesedne prepise s podpisi ali pa brez njih in se tako pisava podpisnika večkrat ne ujema z njegovo siceršnjo pisavo. Zato je težko povsem izključiti možnost napake pri določanju avtorstva posameznega besedila.²⁸

Poseben sklop gradiva sestavljajo čestitke, ki sta jih ob poroki prejela Zala in Engelbert. Tu najdemo tudi seznam svatov in poročni meni. S čestitkami so se ju spomnili člani Direktorja Saveza jugoslovanskih emigrantskih združenj v Ljubljani, škof dr. Josip Srebrnič, dr. Anton Breclj, Lojze Simoniti, Frida Šček, dr. Boris Furlan in drugi.²⁹

Ohranjenih je tudi veliko novoletnih voščil, naslovljenih na Engelberta, ter pisem, ki jih je prejela Zala.³⁰

²⁸ Pelikan: *Tajno delovanje*, str. 137.

²⁹ SI PANG 1133 Besednjak Engelbert, t. e. 9, a. e. 3/3.

³⁰ SI PANG 1133 Besednjak Engelbert, t. e. 9, a. e. 3/4, 3/5.

Med družinsko korespondenco so pisma Antona Vuka hčerki Zali in Engelbertu Besednjaku, pisma Rozalije Vuk, Stanka Vuka, sestre Jele in Rajka Dobrote ter pisma, naslovljena na Zalo Besednjak, roj. Vuk, iz obdobja med letoma 1933 do 1983.³¹

V Besednjakovem fondu se nahaja tudi del zapuščine Josipa Bitežnika, predvsem njegova korespondenca,³² in pisma Ivana Trinka, dr. Henrika Tume, Vladimirja (Vlada) Turine in dr. Josipa Vilfana.³³

Dokumentacija o **Besednjakovem političnem delovanju** sega od leta 1920 do konca politične poti v Trstu. Tu so dokumenti Političnega društva *Edinost* Gorica: sezname članov, zapisniki sej društva, dokumentacija o dopisovanju med društvom v Trstu in v Gorici, gradivo o dejavnosti v rimskem parlamentu, glavni del pa predstavljajo **poročila** Tajne krščansko-socialne organizacije iz Julijske krajine, ki jih je ta pošiljala na Dunaj, in nekatera poročila, ki jih je Besednjak pošiljal v Julijsko krajino. Veliko teh poročil se nahaja tudi med korespondenco.

Za redno pošiljanje poročil in za zvezo so skrbeli v Mariboru Jože Bitežnik, v Ljubljani dr. Lojze Berce, v Beogradu dr. Vlado Glaser, v Zagrebu dr. Vlado Sironić, v Rimu Nikola Moscatello in pozneje tudi škof Alojzij Fogar.³⁴

Poročila organizacije govorijo o fašističnem nasilju v Julijski krajini: o vpadih fašistov v cerkve med bogoslužjem, o neprestanih policijskih kontrolah, o samovoljnih zasedbah cerkva, o prepovedi slovenskega jezika v tržaških cerkvah ...V arhivu se je ohranila dolga vrsta podrobnih poročil, pritožb, zapisov o sestankih, na škofijskih in nadškofijskih ravneh, ki pričajo o težkem položaju, v katerem se je znašla slovenska duhovščina in tudi hrvaška v reški škofiji.

Redna tedenska poročila je Besednjak uporabljal pri utemeljevanju proračuna organizacije v Beogradu, za informiranje jugoslovanske vlade, izdajanje propagandnih glasil in časopisnih poročil, s katerimi je seznanjal evropsko javnost o položaju v Julijski krajini.

V gradivu so ohranjena številna Besednjakova posredovanja zaradi odpuščanja slovenskih delavcev in uslužbencev, zapisi o gospodarskih in splošnih razmerah, dokumentacija s področja šolstva in poročila o razmerah v Istri (prebivalstvo, šolstvo, tisk, gospodarstvo ...) v letih 1927–1934.³⁵

V fondu Engelberta Besednjaka je ohranjenih veliko **spomenic**, ki govorijo o cerkveno-političnem dogajanju v Julijski krajini med vojnama in so jih krščansko-socialne organizacije in slovenska duhovščina naslavljale na civilne oblasti, na Mussolinija ali na pomembnejše politične osebnosti, na papeža Benedikta XV in Pija XI ter na mnoge druge cerkvene dostojanstvenike v Julijski krajini, Rimu in Vatikanu.³⁶

Slovenska manjšina v Italiji je decembra 1927 poslala spomenico Mussoliniju, ki predstavlja vzorčni primer spomenic, ki so jih na fašistično vladno naslavljali krščanski socialci. Spomenica opisuje položaj, v katerem se je znašla manjšina, predstavlja probleme manjšine na posameznih področjih, od šolskega vprašanja, do vprašanja rabe slovenščine v cerkvi, predstavlja položaja slovenščine v uradih in v javnem življenju, opiše vprašanje slovenskih krstnih imen, napravi splošni oris gospodarskega položaja itd. Spomenica prinaša tudi prošnje oz. zahteve manjšine.³⁷

Ob razpustitvi vseh slovenskih kulturnih organizacij in društev je Bese-

³¹ SI PANG 1133 Besednjak Engelbert, t. e. 10, a. e. 3/6.

³² SI PANG 1133 Besednjak Engelbert, t. e. 11, a. e. 3/7.

³³ SI PANG 1133 Besednjak Engelbert, t. e. 12, a. e. 3/8.

³⁴ Pelikan: *Tajno delovanje*, str. 142.

³⁵ SI PANG 1133 Besednjak Engelbert, t. e. 15, a. e. 4/3, D 353.

³⁶ Pelikan: *Tajno delovanje*, str. 359.

³⁷ SI PANG 1133 Besednjak Engelbert, t. e. 15, a. e. 4/3, D 201.

dnjak 29. 2. 1928 naslovil spomenico na Francesca Giunto, državnega podsekretarja, in na predsedstvo sveta ministrov vlade.³⁸

Nekatere spomenice so bile še posebej obsežne in natančne. Tržaški škof Fogar je 31. 12. 1930 naslovil na papeža Pija XI obsežno spomenico, v kateri so bili opisani učinki preganjanja slovenščine v cerkvi na versko življenje, naveden je bil poimenski seznam preganjanih in konfiniranih duhovnikov, opisani različni politični pritiski na nadškofa Sedeja, nastopi proti rabi slovenščine v cerkvah in proti slovenskemu petju v posameznih cerkvah.³⁹

Spomenica papeškemu legatu, poljskemu kardinalu in gniezenskopoznanjskemu nadškofu Avgustu Hloutdu, ki sta jo pripravila Besednjak in Bitežnik, je imela knjižno obliko ter obsegala 82 tipkanih strani velikega formata. V njej so bile naštetje krivice, ki so se v katoliški cerkvi v Julijski krajini zgodile Slovincem in Hrvatom vse od italijanske zasedbe.⁴⁰

Spomenice so nosili v Rim Jakob Ukmar (kot ekspert je spomenice dostiokrat tudi prevajal), Virgil Šček, delegacije vse duhovščine Julijske krajine in Janko Kralj, ki je imel znotraj organizacije tudi nalogo vzdrževati stike z Vatikanom. Spomenice so zaupali tudi zagrebškemu nadškofu Antunu Bauerju.

Poleg že omenjenega Jakoba Ukmarja so sestavljali spomenice tudi Virgil Šček, posamezni škofje iz Julijske krajine ali goriški nadškof Sedej, člani jugoslovanske škofovske konference, pa tudi Besednjak in Bitežnik.

Za izročanje spomenic in seznanjanje mednarodne javnosti je krščansko-socialna organizacija uporabljala tudi kongrese in katoliške shode po Evropi. Na vsenemškem katoliškem shodu na Dunaju leta 1933 je bila prvič predstavljena in razdeljena novinarjem spomenica z naslovom *Denkschrift über die Lage der deutschen und südslawischen Katholiken in Italien*.⁴¹

Za mednarodno propagando s pomočjo spomenic je krščansko-socialna organizacija uporabljala tudi mednarodna zasedanja PEN-klubov.

Pogosto so spomenice vsaj delno objavljali v evropskih in tudi v domačih časopisih. Spomenico *Pravna zaščita narodnih manjšin* je odposlal Jože Bitežnik časopisu Slovenec, 3. 7. 1932.

Krščansko-socialna organizacija je imela svoje delo razdeljeno po oddelkih: političnem, dijaškem, glasbenem, duhovniškem, preko knjižnic, zavodov socialnega dela.⁴²

Odsek za tisk in ljudske knjižnice je oskrboval slovensko in hrvaško prebivalstvo Julijske krajine. Po Besednjakovi oceni v enem od pisem organizaciji naj bi samo v začetku 30. let tajno ali legalno natisnili več kot 100.000 knjig.

Organizacija je skrbela tudi za uveljavljanje slovenskih umetnikov doma in po svetu. Besednjak je finančno pomagal slikarju Venu Pilonu.⁴³ Organizacija je skrbela tudi za slikarja Toneta Kralja, ki je v tridesetih letih poslikal veliko primorskih cerkva.⁴⁴

Odsek za socialno delo se je ukvarjal s posojili, namenjenimi ogroženim kmetijam, ki jim je pretela dražba. Organizacija je skušala deloma ustaviti načrtovano prehajanje posesti v slovenski in hrvaški lasti v italijanske roke.

Skrbela je za organizirano podeljevanje jugoslovanskega državljanstva emigrantom iz Julijske krajine (dokumentacija v zvezi z dovoljenjem za izselitev in priporočilo za podelitev državljanstva dr. Lojzetu Simonitiju, 9. 4. 1932).⁴⁵ V poročilu organizacije Besednjaku naročajo, naj pri Antonu Korošču posreduje

³⁸ SI PANG 1133 Besednjak Engelbert, t. e. 15, a. e. 4/3, D 173.

³⁹ SI PANG 1133 Besednjak Engelbert, t. e. 15, a. e. 4/3, D 55.

⁴⁰ SI PANG 1133 Besednjak Engelbert, t. e. 16, a. e. 4/3, D 853, D 679.

⁴¹ SI PANG 1133 Besednjak Engelbert, t. e. 16, a. e., D 548.

⁴² Cencič: *Primorska sredina*, str. 24.

⁴³ SI PANG 1133 Besednjak Engelbert, t. e. 6, a. e. 3/1, D 300.

⁴⁴ SI PANG 1133 Besednjak Engelbert, t. e. 5, a. e. 3/1, D 62.

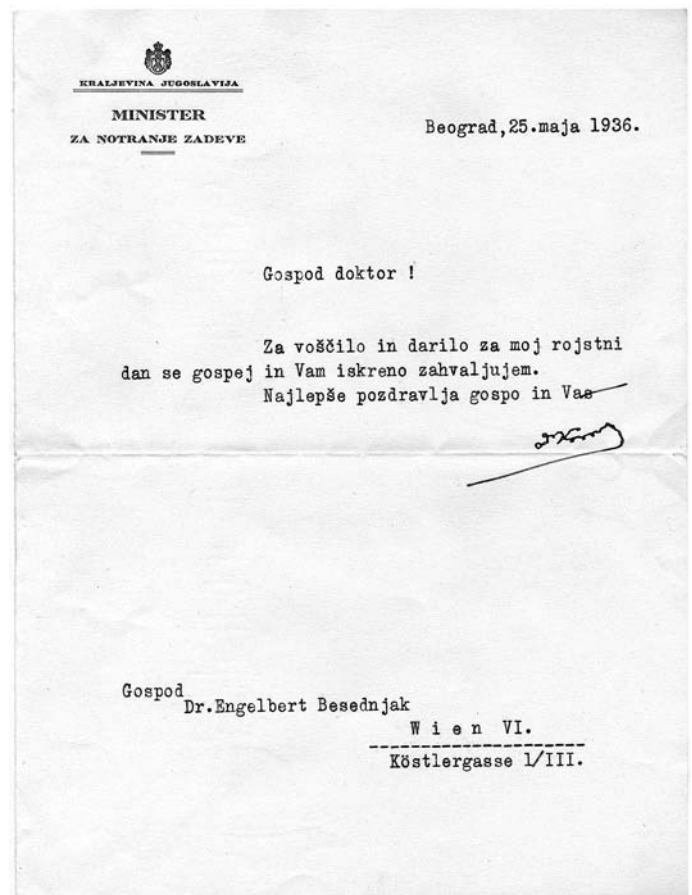
⁴⁵ SI PANG 1133 Besednjak Engelbert, t. e. 16, a. e. 4/3, D 114.

glede državljanstva, ki ga morajo dobiti vsi, ki so emigrirali in imajo spričevalo Izvršilnega odbora krščansko-socialne organizacije v Julijski krajini.⁴⁶

Med dokumentacijo o Besednjakovem političnem delovanju je tudi »/.../ statistika za slovensko in hrvaško etnično ozemlje Julijske krajine, ki sestoji iz podatkov, zbranih v župnijskih knjigah, in sega od posameznih vasi, župnij, prek dekanij do škofij.«⁴⁷

Za leto 1933 so podatki o etničnem stanju za vsako posamezno slovensko vas. Ohranjenih je pet zvezkov z narodnostno statistiko v župnijah Julijske krajine s sklepnim poročilom, napisanim v cirilici.⁴⁸ Poročilo je služilo za Besednjakovo delo v okviru Kongresa evropskih narodnosti in tudi za informacijo vladi Kraljevine Jugoslavije. V Besednjakovem arhivu se nahaja tudi poročilo anonimnega avtorja,⁴⁹ ki vsebuje statistične podatke, iz katerih je razvidno, da je manjšina v desetletju med letoma 1918 in 1928 izgubila laično inteligenco. Kot navaja poročilo, so oblasti odpustile vse slovenske uradnike iz občinskih uprav, vse slovenske sodnike, fašistična vlada pa naj bi deloma premestila in deloma odpustila že več kot 600 do 820 slovenskih in hrvaških učiteljev v Julijski krajini. Vsa slovenska laična inteligenca naj bi se skrčila na okoli 50 odvetnikov, 15 zdravnikov in še majhno peščico javnih delavcev. Po podatkih iz poročila je imela slovenska manjšina »/.../še 272 slovenskih duhovnikov, katerih izobrazba je enakovredna akademski.«⁵⁰

Za potrebe organizacije je nastala *Statistika o slovenskem in hrvaškem dijaštvu v Italiji v šolskem letu 1930/31*.⁵¹ Tudi dokument iz leta 1936 z naslovom *Stanje naših dijakov* je bil namenjen v Kraljevino Jugoslavijo. V pismu Engelberta Besednjaka Božu Milanoviću izvemo, da je samo v malem semenišču v Gorici organizacija financirala 114 slovenskih dijakov.⁵² Za študente so v drugi polovici tridesetih let ustanovili t. i. dijaške družine; za Gorico, Trst in Istro, potem pa so z njihovo pomočjo skrbeli za povezovanje visokošolcev v bolj oddaljenih univerzitetnih mestih v Padovi, Benetkah in v Milanu. Ohranjena so pi-

Zahvala dr. Antona Korošca poslana Besednjaku na Dunaj, Beograd, 25. 5. 1936.

PANG 1133 Besednjak Engelbert, t. e. 5, a. e. 3/1.

⁴⁶ SI PANG 1133 Besednjak Engelbert, t. e. 18, a. e. 4/3, D 388.

⁴⁷ Pelikan: Tajno štetje prebivalstva v Julijski krajini leta 1933.

⁴⁸ SI PANG 1133 Besednjak Engelbert, t. e. 17, a. e. 4/3, D 603.

⁴⁹ SI PANG 1133 Besednjak Engelbert, t. e. 15, a. e. 4/3, D 604.

⁵⁰ Pelikan: *Tajno delovanje*, str. 63.

⁵¹ SI PANG 1133 Besednjak Engelbert, t. e. 15, a. e. 4/3, D 449.

⁵² SI PANG 1133 Besednjak Engelbert, t. e. 8, a. e. 3/2, D 9.

Potni list Zale in Engelberta Besednjaka, Beograd
7. 2. 1940.

PANG 1169 Vuk por. Besednjak Zala, t.e. 1, a.e. 1/3.

sma, ki jih je Virgil Šček oktobra 1936 naslovil na Andreja Gabrščka v zvezi s finančno pomočjo nekaterim dijakom in navodila za delo v okviru dijaške organizacije.⁵³

V fondu so tudi dokumenti o cerkvenih razmerah po Beneški Sloveniji,⁵⁴ poročila o pogajanjih za formiranje strank (JRZ),⁵⁵ obsežna dokumentacija o odstopu nadškofa Sedeja⁵⁶ ter poročila Besednjaka o pogovorih v zvezi s sklenitvijo konkordata v letih 1933–1934,⁵⁷ dokumentacija in korespondenca o sporu z Jankom Kraljem v 30. letih.⁵⁸

Dokumenti omogočajo tudi vpogled v nekatere Besednjakove aktivnosti v Kraljevini Jugoslaviji in v delovanje Antona Korošca, s katerim je prijateljeval še iz časa po prvi svetovni vojni.

Iz poročil, pa tudi iz korespondence, spoznamo razmere na Slovenskem med okupacijo, odnos krščansko-socialne organizacije do TIGR-a in do komunistov, stališča Besednjaka in krščanskih socialcev do politike SLS v Ljubljani, do OF, kolaboracije, do 'nove' Jugoslavije itd.⁵⁹ Nekateri dokumenti iz časa druge sv. vojne in iz obdobja po njej osvetljujejo usodo primorske krščansko-socialne sredine kot na primer pismo Besednjaka Virgilu Ščeku in organizaciji, 19. 1. 1941.⁶⁰

Krščansko-socialna organizacija je pri svojem delovanju uporabljala *sistem tajnih imen*. Vsak član je imel tako tajno ime, ki je bilo z njim v nekem smislu pomensko povezano, vsak duhovnik, član, dijak ali študent pa je imel tudi matično številko.⁶¹

⁵³ SI PANG 1133 Besednjak Engelbert, t.e. 19, a.e. 4/3, D 197.

⁵⁴ SI PANG 1133 Besednjak Engelbert, t.e. 19, a.e. 4/3.

⁵⁵ SI PANG 1133 Besednjak Engelbert, t.e. 16, a.e. 4/3, D 572.

⁵⁶ SI PANG 1133 Besednjak Engelbert, t.e. 15, a.e. 4/3, D 544.

⁵⁷ SI PANG 1133 Besednjak Engelbert, t.e. 16, a.e. 4/3, D 120–131.

⁵⁸ SI PANG 1133 Besednjak Engelbert, t.e. 18, a.e. 4/3.

⁵⁹ Del dokumentov, ki osvetljujejo Besednjakove stike s krščansko-socialno organizacijo v Julijski krajini med drugo svetovno vojno, je shranjenih v fondu Antona Vuka (PANG 1108 Vuk Anton).

⁶⁰ PANG 1133 Besednjak Engelbert, t.e. 8, a.e. 3/2, D 24.

⁶¹ JEŽ, JEŽEK, STRIC BERTO – Engelbert Besednjak
GILDO, ŽERJAL, AVBERČAN – Virgil Šček
GRUZOVIN, KOKOŠAR, BRESKVAR, TONCA – Anton Vuk
TREBNAR; LONGIN; REUTER – Stanko Vuk
DOBROTNIK, KOKO – Anton Korošec (do smrti, po njej pa »pokojujnik«
ŽAGAR, ŠPEDITER – Janko Kralj
JOP. – Josip Wilfan
SAX HINKO – skupen psevdonom Engelberta Besednjaka in Josipa Wilfana
HALIFAX – geslo tajne organizacije

Dokumenti, nastali po drugi svetovni vojni, so odraz Besednjakovega dela na področju javnega življenja v Trstu. Leta 1954 je obnovil *Novi list*; v fondu je dokumentacija časopisa *Novi list* od leta 1930 do 2004.⁶² V prvi številki novoizdanega časopisa, 27. 5. 1954, je v svoj idejni načrt med drugim zapisal: »Hočemo, da se bo zopet dvignil slovenski narodni ponos in da se bomo neustrašno borili za našo enakopravnost na vseh področjih javnega življenja.«⁶³

V Besednjakovi zapuščini se nahaja delo najpomembnejšega socialnega teoretika primorskih krščanskih socialcev, dr. Andreja Gosarja: *Socialna etika, Sociološke in gospodarske osnove* in nemški prevod celotnega Gosarjevega najpomembnejšega dela »*Za nov družbeni red*«, ki obsega več kot tisoč petsto tipkanih strani.

Fond vsebuje tudi fotografije, negative, med njimi so tudi negativni za načrtovano izdajo albuma Primorske, posneti najverjetneje v letih 1922–1925, negativ ex-librisa Engelberta Besednjaka, delo Toneta Kralja, razglednice primorskih krajev iz obdobja prve svetovne vojne in do leta 1927, zemljevide, tiske in publikacije, časopise in revije ter bogato zbirko časopisnih člankov o političnih, cerkvenih, gospodarskih, socialnih, kulturnih razmerah v Julijski krajini in v sosednjih državah v letih med obema vojnoma, o tajnem delovanju slovenske primorske duhovščine, krščansko-socialnem gibanju, katoliški sredini, odnosu Kraljevine Jugoslavije do manjšine v Julijski krajini, odnosu Vatikana do slovenske in hrvaške manjšine v Julijski krajini ter o slovenski manjšini na Tržaškem, Goriškem in Koroškem po drugi svetovni vojni.

VIRI IN LITERATURA

VIRI

Pokrajinski arhiv v Novi Gorici (PANG)

- SI PANG 1133 Besednjak Engelbert, 1907–2004, 7,9 tm, 79 arhivskih škatel
- SI PANG 1108 Vuk Anton, 1908–1967, 0,4 tm, 4 arhivske škatle
- SI PANG 1169 Vuk (Rozalija) Zala por. Besednjak, 1919–1993, 0,1 tm, 1 arhivska škatla

LITERATURA

Cencič, Mira: Primorski krščanski socialci, edina prava sredina med NOB in revolucijo na Slovenskem. V: *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino* 55 (2007), št. 2, str. 331–346.

Cencič, Mira: *Primorska sredina v primežu bratomorne vojne*. Ljubljana: Slovenska matica, 2011.

Marušič, Branko: Dr. Engelbert Besednjak. V: *Kaplje* 14 (1969), str. 45–56.

Marušič, Branko: *Z zlatimi črkami. Življenjske usode in dela velikih primorskih mož*. Trst: Založništvo tržaškega tiska Trst, 1987.

Pelikan, Egon: *Engelbert Besednjak v parlamentu*. Trst: *Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček*, 1996.

FIOR, šifra za finančno organizacijo, ki je v okviru tajne organizacije skrbela za razdeljevanje finančnih sredstev na terenu in odločala o namenu porabe.

Prim.: Pelikan: *Tajno delovanje*, str. 745–756.

⁶² SI PANG 1133 Besednjak Engelbert, t. e. 27–31, a. e. 6.

⁶³ Zadnje slovo od dr. Engelberta Besednjaka, *Novi list*, 3. 1. 1969, str. 2.

Pelikan, Egon: *Tajno delovanje primorske duhovščine pod fašizmom. Primorski krščanski socialci med Vatikanom, fašistično Italijo in slovensko katoliško desnico, zgodovinsko ozadje romana Kaplan Martin Čedermac*. Ljubljana: Nova revija 2000.

Pelikan, Egon: *Tajno štetje prebivalstva v Julijski krajini leta 1933*. Zbirka Annales 28, Koper: Znanstveno-raziskovalno središče RS, 2002.

Pelikan, Egon: Cerkev in obmejni fašizem v luči vatikanskih arhivov. V: *Acta Historiae* 20 (2012), št. 4, str. 563–576.

Primorski slovenski biografski leksikon I–IV. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1974–1994.

SUMMARY

THE PERSONAL FOND OF ENGELBERT BESEDNJAK – THE ARCHIVE OF THE SECRET CHRISTIAN SOCIAL ORGANIZATION AND CATHOLIC CAMP IN THE INTERWAR PERIOD

The article discusses the fond of Dr. Engelbert Besednjak (born on 14th March, 1894 in Gorica and passed on 21st December, 1968 in Trieste) who was a jurist, politician, journalist, publicist, and Christian Socialist. Preserved material allows us to follow the beginnings of Besednjak's political work within the *Edinost* (Unity) Society in Gorica, his participation in the Parliament in Rome between the years 1924 and 1928, where he advocated the ethnic and economic minority rights, his activity in the European Nationalities Congress in Vienna and during the Second World War in Belgrade, and his return to Trieste. The majority of the material shows Besednjak's role in the Christian Social movement. The legacy comprises a great part of preserved archives of the overall Christian Social movement in Venezia Giulia in the interwar period. The documentation preserved from his last years spent in Trieste with wife Zala (whose family from Mirna was highly conscious of their nationality) is also important. Comprehensive correspondence with domestic and foreign political, church, and cultural actors during the interim between the two world wars is preserved. These actors include Besednjak's colleagues who were the most active and influential members of Christian Social organization in Gorica and Trieste: Josip Bitežnik, Janko Kralj, Leopold Kemperle, Vladimir Glaser, Rado Bednarik, Anton Kacin, Anton Rutar, Jože Abram, Stanko Stanič, Mirko Brumat, Ivan Rejc, engr. Josip Rustja, engr. Franc Pegan, Anton Vuk; Virgil Šček, Anton Ukmar in Božo Milanovič.

The fond that encompasses 79 archive boxes is divided into series – personal documents, Besednjak's speeches, lectures, article drafts, correspondence, records on political activity, the work of Dr. Andrej Gosar, the *Novi list* newspaper documentation, postcards, negatives, maps, prints and publications, journals, newspapers and newspaper articles. The material is listed, and the inventory is available in the databases of six Slovene Regional Archives SIRAnet.